

Міністерство освіти і науки України
Управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації
ДПТНЗ «Чернігівське вище професійне училище»

Підготувала:
методист Литвиненко О.А.

Чернігів – 2010

Виховання гармонійно розвиненої людини – важливе суспільне завдання. Комплексне виховання – шлях до його розв’язання. І в цьому комплексі неабияка роль належить високій мовній культурі. Глибоко помиляється той, хто вважає, що високий рівень мовної культури необхідний лише письменникам, журналістам, учителям-словесникам.

Якщо влучність, досконалість, образність слова під пером письменника – це майстерність, то правильно вжите слово, нормативний наголос, грамотна вимова – один з основних складників інтелектуальної і загальної культури людини.

Рівень мовленнєвої культури залежить від того, що вона засвоїла від батьків, що опанувала в школі, що почерпнула з книжок, наскільки обізнана зі спеціальною довідковою літературою і від багатьох інших чинників. Але, безперечно, неабияка роль належить умінню слухати себе і співрозмовника.

Хлопчик запитує перехожого: «скільки годин?». А його не тільки не виправляють (*треба запитувати: «Котра година?»*), а ще й відповідають, скажімо, «шість годин» замість «Шоста (котра) година»!

Звичайно, нас зрозуміють, якщо ми скажемо: «Вибачаюсь!» але це буде неправильно, бо «вибачаюсь» - означає «вибачаю собі». Отже, слід сказати «вибачте», «пробачте».

Чи всі знають, що на конверті пишемо адресу, а адрес вручаємо ювілярові, що музичним зветься інструмент, а музикальними – здібності; що газети і журнали передплачуємо, а не підписуємо; що двері відчиняємо і зачиняємо, а закривають на ремонт магазин; що завод, аптека працюють цілодобово, а не круглодобово; що зупинка не слідує, а наступна; що ми в цікавому заході (а не міроприємстві) не приймаємо, а беремо участь; що приклади не приводимо, а наводимо і, якщо державний чиновник високого рангу замість того, щоб сказати «вважаю» або «гадаю», говорить «я рахую», то це приклад неправильного вживання слів, безвідповідального ставлення (не відношення!) до справи.

Наведу ще кілька прикладів. Запам'ятаймо: стипендія нараховується за вересень, а не за вересень місяць (зрозуміло, що вересень – місяць; зайві слова – плеоназми: моя автобіографія, прейскурант цін, вільна вакансія, кваліфікований фахівець, пам'ятний сувенір); я прошу, а не прошу; місяць – це листопад, а листопад – це пора, коли падає листя, сам процес.

Ні, зовсім не смішною видається людина, яка з непідробним зацікавленням читає ... словник. У великій пригоді стають людям, які дбають про свою мовну культуру, словники – довідники наголосів і літературної вимови, довідники про складні випадки слововживання і, звичайно, тлумачні, перекладні та інші словники.

Яку б спеціальність людина не обрала, на якій посаді не працювала б, вона повинна дбати, щоб не спрощувався її словник, не втрачалася сила, доступність і образність мови.

Засвоєння норма літературної мови – тривалий процес, який починається з дитинства, а вивчення й застосування функціональних можливостей мови триває протягом усього свідомого життя. Адже того, що засвоєно з уст матері, в житті замало. Коли дитина йде до школи, критерієм істини для неї в основному стає слово вчителя. Юну особистість формує не лише бездоганне знання свого предмета, не лише педагогічна майстерність, досконалість методичних прийомів, а й словесно-естетичний рівень подання знань. Тому дуже прикро, коли цей рівень недосконалий, коли вчитель байдужий до своєї мови і до мови учнів. З цього починаються «дивні», «несподівані» помилки дикторів, редакторів, авторів посібників, вихователів дитячих садків, молодих матерів.

Виховання мовної культури – справа не лише вчителя-словесника. Якщо фізик, математик, біолог, історик та інші наголосять неправильно слово чи невдало введуть у контекст, даремні будуть намагання мовника виправити становище – адже він не має часу для загострення уваги на всіх можливих помилках наголосу, слововжитку, вимови та ін.

Кожен викладач повинен постійно стежити за змінами, які відбуваються в нормах вимови, наголошування, слововживання у зв'язку з глибшим вивченням загальнонародної мови. Треба й самому вміти, і навчати своїх учнів уважно (інколи з олівцем) читати наукову, технічну, публіцистичну, художню літературу. Неможливо весь педагогічний шлях пройти з багажем, набутим ще у вузі. У дітей повинно виникати бажання говорити так, як вчитель. А процес «говоріння» пов'язаний з багатьма труднощами.

Вони починаються з першої хвилини перебування в аудиторії. Потрібно підготувати учнів до роботи. І як правильно сказати: *«Розкрийте (розгорніть чи відкрийте) зошити? (Відкрийте); «Покладіть (положіть) ручки» (покладіть); «Витріть чи зітріть дошку (чи з дошки) (витріть дошку, але зітріть з дошки); «слухайте перше питання чи запитання (запитання); «переверніть чи перегорніть сторінку (перегорніть) та ін.?*

Єдиний режим повинен бути єдиним для всіх, хто пов'язаний із навчальним закладом. Тоді ніхто не скаже: *«відповідати по бажанню», «у відміну від тебе», «в доказ привести слова», «по домовленості з групою», «по ініціативі учнів», «по програмі», «по плану», «по наказу», «згідно наказу», «години по фізиці», а скажуть: за бажанням, на відміну, на доказ навести слова, за домовленістю, з ініціативи, за програмою, за планом, за наказом, згідно з наказом, години з фізики.*

Зауважуючи учневі чи картаючи його, не слід допускати вульгаризації мовлення, лайливих інтонацій. Усвідомлюючи, що наша мовленнєва діяльність (як і будь-яка інша діяльність людини) стимулюється внутрішніми чинниками, ми повинні дбати про високу інтелектуальність цих чинників. Викладачеві не личить фамільярність у поводженні з учнями, але не прийнятний і тон менторства. Як багато мають інтонацій словосполучення *«будь ласка», «будьте ласкаві», слово «прошу»!* А як по-різному і в яких несхожих ситуаціях можна сказати: *«Ти повинен!», «Ти мусиш!», «Ти зобов'язаний!»*

У наш час говорять не лише про мовний етикет, а й про мовний стиль викладача. Його визначальними рисами є і відповідність мовним нормам, і бездоганне володіння позамовними засобами (мімікою, жестами, правилами членування мовного потоку, темпом мовлення, тембром голосу), «секретами» виразного читання. Важливо, щоб у вчительському колективі панувала атмосфера доброзичливої уваги і до мовлення колег, і до мовлення учнів. Адже мова має функціональну й естетичну спрямованість. Про одну людину кажуть: *«Гарно говорить», а про іншу – «Незрозуміло говорить».* Сама по собі мова не може бути гарною чи негарною, зрозумілою чи незрозумілою. Таких характеристик набуває індивідуальне мовлення, це його естетика. А естетика мовлення спирається на невичерпність мовного багатства. І якщо

виникає так званий пізнавальний бар'єр між учнем (учнями) і викладачем, то це означає, що порушено гармонію між пізнавальною й естетичною функціями мови. Адже хоч би як сприймала дитина інформацію – реалізує вона її шляхом естетичного сприйняття слова.

У навчальному закладі готується майбутній громадянин – творець матеріальних і духовних цінностей, людина активної життєвої позиції. І грамотна, логічна, точна мова, вміння вибрати темп, тон мовлення, інтонацію бесіди, здатність не лише словом, а й змістом його, естетикою вплинути на слухача повинні бути внутрішньою потребою нашого сучасника. А така потреба сформується, якщо протягом років навчання перед очима дитини буде один із найавторитетніших прикладів – учитель.

Говорити правильно – означає дотримуватися норм літературної мови; говорити точно – це вміти з усього багатства близьких за семантикою слів вибрати в конкретній мовленнєвій ситуації найбільш вдалі, доречні, стилістично виправдані; говорити виразно – означає добирати слова образні, які викликають уявлення, дають емоційну оцінку відтворюваному. У слові викладача повинно виражатися і те, що він відчуває; його слово має викликати інтерес не лише до того, що сказано, а й до того, як сказано.

Оволодівши мовними засобами, які творять ці ознаки мовлення, учні навчаються досконало користуватися мовою – найважливішим засобом людських взаємин.